

Els noms de casa de la localitat de la Vilella Baixa (Priorat)

Emili Llamas Puig

DOI: 10.2436/15.8040.01.287

Resum

Els noms de casa i els renoms tendeixen a persistir al llarg de diverses generacions i, tot i que han estat engendrats a causa d'un motiu, molt sovint aquest motiu, amb el pas del temps, arriba a perdre's i només en persisteix la denominació. A més a més, en una societat rural com és la que és objecte de la nostra anàlisi, aquestes peces lèxiques presenten un rendiment d'ús altíssim i un valor identificatiu i organitzador de gran vàlua. L'autor d'aquest treball, doncs, sent la responsabilitat de recollir aquesta realitat antropotoponímica abans que desaparegui la comunitat humana que l'ha generat i es perdi així per sempre més.

1. Justificació

Actualment la tasca que realitza com a investigador la persona que escriu aquestes línies se centra en l'anàlisi, des d'un punt de vista geolingüístic, de la comarca del Priorat. Fins ara mai s'havia donat l'ocasió de poder dedicar-se a un vessant tan lligat a la lingüística diatòpica com és l'onomàstica, però la celebració d'aquest XXIV Congrés Internacional d'ICOS sobre Ciències Onomàstiques li ha ofert la possibilitat d'obrir camí per aquests averanys.

La casualitat va fer que en una de les entrevistes dialectològiques realitzades a la Vilella Baixa (població situada al cor de la comarca del Priorat) descobrí la revista cultural del poble i amb ella, tota una sèrie d'articles que recollien de manera detallada els noms de casa de tot el poble. Partint d'aquesta troballa es va començar a elaborar, prenent com a base aquest petit corpus, una classificació a partir del seu valor semàntic. I justament això és el que s'ha procurat realitzar.

2. Metodologia

Per tal de confeir el llistat dels noms de casa de la Vilella Baixa, s'ha recorregut a les fonts escrites. El treball de recerca minuciós de Josep Sabaté Mestre¹ publicat a la revista cultural *La Vilella Baixa* ha estat la base de la comunicació que avui presento. En un primer moment de la investigació es van dur a terme dues entrevistes orals a dos informants oriünds de la localitat,² d'edat avançada, d'ambdós sexes, per tal de fer, amb ells, un recorregut memorístic per les cases del municipi, a partir d'un plànol del nucli urbà i una llista organitzada per carrers que em van facilitar a l'Ajuntament de la Vilella Baixa. Els mateixos informants em van informar sobre l'existència de tota una sèrie d'articles publicats a la revista local que recollien els noms de cases del poble. Després d'estudiar detalladament el material recollit en aquests 15 articles titulats "El nom de cases del poble" es va decidir treballar sobre aquest petit corpus.³

A partir de les entrevistes, s'ha detectat un primer entrebanc (o enriquiment) del treball: és molt difícil delimitar els noms de casa des del punt de vista sincrònic, perquè les fonts

¹ En els tres primers números, l'autora és Joana Borràs Sabaté. A partir del número 4 i fins al 16, l'autor és Josep Sabaté Mestre.

² Els informants que van ser entrevistats per a aquesta petita investigació són Jaume Sabaté Vellvé, nascut l'any 1927 (data d'entrevista: 08/08/11) i Lola Mestre Peris, nascuda el 1930 (data d'entrevista: 08/08/11). Als dos els agraeixo enormement la seva col·laboració.

³ El meu sincer agraïment a Josep Sabaté Mestre que m'ha facilitat tots els números de la revista.

orals, sobretot si pertanyen a generacions diferents, i fins i tot si comparteixen generació, aporten informació de, com a mínim, dues o tres generacions. Amb aquesta constatació s'ha fet evident que les cases són simples béns immobles i, com a tals, es compren i es venen i, amb ells, es modifica i remodifica, sovint, el nom col·lectiu dels membres que l'habiten. Així, un nom de casa pot ser *cal Coll*, després *cal Pere Renoquet* i, actualment, pot conuiu aquest nom amb el de *cal Josep Maria Gasca*. El nom de la casa ressegueix i completa la història de l'habitatge. I és molt difícil establir un tall temporal per analitzar, perquè sovint no se sap quan una casa va deixar de denominar-se d'una manera i va passar a la següent denominació, o fins i tot pot ocórrer que convisquin en el temps dos noms diferents, l'actual i el més antic, i que diferents generacions utilitzin diferents noms per referir-se a una família determinada.

A banda d'elaborar la llista dels noms de casa, s'ha procurat esbrinar el motiu d'aquell nom, tasca que ha estat, a banda de feixuga, força infructífera. Només en uns pocs casos és clar l'element que ha motivat la designació col·lectiva; ja s'indica quan n'és el cas.

La classificació que es presenta dels noms de casa de la Vilella Baixa és, bàsicament, semàntica, tot i que s'hi inclouen alguns apunts de tipus morfosintàctic en relació a l'estructura de les diferents denominacions.

3. Classificació semàntica dels noms de casa

El nom de casa és un sobrenom col·lectiu, no reconegut oficialment, que serveix per identificar una col·lectivitat i que sol persistir al llarg de generacions. Tal com indica Moreu-Rey (1981, 20), els noms de casa constitueixen “un conjunt definit, substituït dels cognoms, amb les marques de «perdurabilitat» i «col·lectivitat»” en oposició als renoms que tenen caràcters d'individualitat i caducitat.

El mateix Moreu-Rey (1991, 181) assenyala que “el «nom de casa» ha estat quasi sempre engendrat per un «motiu» o «renom» individual” i mentre que “el «nom de casa» és encara generalment acceptat i reconegut (sigui quina sigui la seva forma i contingut), el «renom» o «motiu» individual pot ser de vegades rebutjat per l'individu perquè el considera vexatiu o injuriós.”

Un altre tret rellevant del nom de casa és el seu caràcter privat que, a més a més de delimitar, també estableix diferències entre els membres de la localitat i els forasters.

Els sobrenoms recollits en aquesta investigació es poden classificar en sobrenoms transparents (la paraula que serveix per a anomenar deixa veure a través d'ella la realitat) i sobrenoms opacs (no permeten de distingir cap realitat darrere d'ells).⁴ En el grup dels sobrenoms transparents, poden establir-se nou subgrups: *a)* prenom de persona; *b)* nom de cosa; *c)* nom d'ofici; *d)* nom d'animal; *e)* atribut físic; *f)* atribut qualificatiu; *g)* situació familiar; *h)* dedicacions constants no professionals, i *i)* corònims i topònims.

3.1. Sobrenoms transparents

a) Noms de casa basats en prenom

En aquest apartat es poden trobar noms de casa basats en prenom simples o compostos, formats per un prenom més un altre prenom, o un cognom, un adjectiu, un sintagma preposicional o un sintagma nominal.

Segons l'estructura formal, doncs, podem trobar els sintagmes diferents:

⁴ Els conceptes de *sobrenoms transparents* i *sobrenoms opacs* els estableix Moreu-Rey (1991, 181-182).

1. *ca + article + prenom*
2. *ca + article + prenom + adjectiu*
3. *ca + article + prenom + cognom*
4. *ca + article + prenom + prenom*
5. *ca + article + prenom + sintagma preposicional*
6. *ca + article + prenom + sintagma nominal⁵*
7. *ca + article + prenom + conjunció copulativa + prenom o cognom*

Quant al prenom que constitueix la base de l'estructura, en alguns casos es tracta d'hipocorístics, i en d'altres està format per derivació, a partir d'un prenom simple més un sufix diminutiu (-*et/-eta* si el prenom és català; -*ito/-ita* o -*ino/-ina* si és castellà). En altres casos, és l'afèresi la que actua sobre els prenoms. En alguns noms de casa es produeix una masculinització o una feminització del prenom. A cada sobrenom dels que s'indiquen a continuació s'hi afegeix la transcripció fonètica entre claudàtors i es distingeix amb un número que es refereix a la seva estructura sintagmàtica.

Cal Paco [pako] 1; cal Pepo [pepo] 1; cal Domingo [domiŋgo] 1; cal Gapito [ga'pito] 1 (d'Agapito, amb afèresi de la síl·laba inicial); ca l'Amado [a'maðo] 1; ca la Paquita [pa'kite] 1; ca la Iolanda [jo'lande] 1; ca la Florensita [flore'n'site] 1; ca l'Alejandro [ale'χandro] 1; ca la Rita [rite] 1; ca la Margarita [marɣa'rite] 1; cal Baltesà [balte'za] 1; cal Sussino [su'sino] 1 (masculinització de Sussina); ca la Rosalia [roza'lie] 1; ca la Genoveva [dʒeno'βεβε] 1; ca l'Isidro [i'ziðro] 1; ca la Bàrbera [bar'βera] 1; cal Dionissio [dio'nisjo] 1; cal Mariano [mar'jano] 1; ca la Dionissia [dio'nisje] 1; ca la Carmina [kar'mine] 1; ca la Dominga [do'miŋge] 1 (feminització de Domingo); cal Pedro [peðro] 1; cal Quico ['kiko] 1; cal Zacaries [saka'ries] 1; cal Romaldo [ro'maldo] 1; Cal Pau [paw] 1; cal Josepàs [dʒuze'pas] 1; cal Gabriel [ga'βrjɛl] 1; cal Pere [pere] 1; ca la Consolació [konsola'sjo] 1; cal Pauet [pa'wet] 1; cal Patronill [patro'niʎ] 1 (masculinització de Petronilla amb obertura de la /e/ en posició pretònica inicial),⁶ ca la Clara [klare] 1; cal Ramonet [ramo'net] 1; cal “Quan” [kwan] 1;⁷ ca la Margalida [marɣa'liðe] 1; ca les Àguedes [a'yeðes] 1;⁸ ca l'Elvira [al'βire] 1 (amb obertura de la /e/ en posició pretònica inicial); cal Lluïset [lɥi'zet] 1; ca la Serafina [sera'fine] 1; ca la Lluïseta [lɥi'zete] 1; ca la Càndia [kandie] 1; ca l'Antònia [an'tonje] 1; ca l'Agneta [ag'nete] 1; ca l'Isern [i'zern] 1; cal Llorenç [lo'rens] 1; ca la Cinta [sinte] 1; cal Cristòfol [kris'tofol] 1; cal Delfi [del'fi] 1; ca la Tecla [te'ggle] 1; ca l'Agustí [aɣus'ti] 1; cal Romaldet [romal'det] 1; cal Blai [blaj] 1; ca la Mariona [mari'one] 1; ca la Paula [pawle] 1; cal Martí [marti] 1; ca la Llúcia [lɥusie] 1; cal Robertet [roβertet] 1; cal Peret [pe'ret] 1; ca la Victòria [biktɔ'rje] 1; cal Lluciet [lɥusiet] 1; ca la Tomassa [to'mase] 1; ca la Gertrudis [dʒer'truðis] 1; ca la Susagna

⁵ Notem la singularitat sintàctica d'aquesta estructura en què hi ha hagut una caiguda de preposició: *cal Pere de la Pubilla* > *cal Pere la Pubilla*. Diversos autors han documentat topònims on apareix aquest fenomen, entre els quals destaquem Biete (1979, 65) que troba aquest fenomen en els noms de masies i eres del poble de Cabacés (localitat veïna de la Vilella Baixa), Plaza (1990, 24-25) i Arbós (2004, 15 i 72) han documentat aquesta caiguda de preposició a la Conca de Barberà i les Garrigues, respectivament (ambdues comarques limítrofes amb el Priorat).

⁶ Inclòs a l'inici com a sobrenom opac, Santi Arbós, durant el transcurs del congrés, em va informar que aquest substantiu era una masculinització del nom *Petronilla*, documentat per ell mateix a l'Espluga Calba i a Fullella (Garrigues). Això m'ha permès classificar-lo on li correspon.

⁷ En aquesta casa hi vivia un home castellà que es deia “Juan”. Estem davant del que Veny anomena el fenomen de la *queada*. El so de l'espanyol que representa una uvular fricativa sorda [χ] s'ha anat incorporat als hàbits articulatoris generals del català a través del lèxic provinent de l'espanyol. En aquest mot, però, s'articula una velar oclusiva sorda inicial [k] en un intent d'aproximació a la fonètica catalana.

⁸ “La casa es coneixia amb el nom de *ca les Àguedes* perquè hi havia mare i filla que es deien Àgueda.” (*La Vilella Baixa*, 2, 7).

[su'sagne] 1; cal Sergi [sɛrdʒi] 1; cal Fede-Mont [fɛðe'mon] 1;⁹ cal Joan Vaqué [dʒu'am ba'ke] 2; cal Pau Fuster [paw fuste] 1; ca l'Enric Nenet [an'rig ne'net] 1; cal Josep Maco [dʒu'zeb 'mako] 2; cal Xavet Antic [tʃa'βet an'tik] 2; ca la Carme Covera ['karme koβere] 2;¹⁰ cal Sisco Petit [sisko pe'tit] 2; cal Josep Macip [dʒu'zeb ma'sip] 3; cal Josep Maria Gasca [dʒu'zeb ma'rie 'γaskɛ] 3; cal Pere Alentorn [pɛre len'torn] 3;¹¹ cal Joan Macip [dʒu'am ma'sip] 3; cal Víctor Mora ['biktor 'more] 3; cal Josep Bargallonet [dʒu'zeb barɣa'lo'net] 3; ca l'Adela Vellvé [aðele βe'βe] 3; cal Salvador Macip [salβa'ðo ma'sip] 3; ca la Maria Giró [ma'rie dʒi'ro] 3; cal Joan Bargalló [dʒu'am barɣa'lo] 3; cal Peris Solé [pɛris so'le] 3; ca la Maria Vallès [ma'rie βa'les] 3; cal Daniel Patxeco [da'njel pa'tʃeko] 3; ca la Lola Savall [lole sa'βaʎ] 3; cal Josepet Llorenç [dʒuze'peʎ lo'rens] 4; cal Jaume Nicolau [dʒawme niko'law] 4; cal Pere Anton [pɛre n'ton] 4; ca la Carme Carmina ['karme kar'mine] 4; cal Josep Quico [dʒu'zeb 'kiko] 4; cal Josep Cosme [dʒu'zeb 'kɔzme] 4; cal Pau Martí [paw mar'ti] 4; cal Josep Romaldo [dʒu'zeb ro'maldo] 4; cal Joan Domingo [dʒu'an do'miŋgo] 4; cal Jaume Miquel [dʒawme mi'kel] 4; cal Francisco Romaldo [fran'sisko ro'maldo] 4; cal Joaquim d'Olesa [dʒwa'kim d'oleze] 5; cal Ramon de la Rosca [ra'mon de la 'rɔskɛ] 5;¹² cal Salvador de ca l'Antònia [salβa'ðo ðe 'ka l an'tɔnje] 5; cal Jordi de l'Húngaro [dʒɔrði ðe 'l uŋgaro] 5; cal Joan del Coll [dʒu'an del 'kɔʎ] 5; cal Josep d'Arbeca [dʒu'zeb d arβeke] 5; ca la Teresa d'Albarca [te'reze ð awβarke] 5 (la líquida alveolar -l/- vocalitza en [w] quan va precedida de /a/ i seguida d'una labial); cal Miquel del Perxe [mi'kel del 'pɛrtʃe] 5;¹³ cal Quimet de cal Ramonet [ki'med de 'kal ramo'net] 5; cal Joan del Roig [dʒu'an del 'rɔtʃ] 5; cal Miquel de la Francisqueta [mi'kel de la fransis'kete] 5; ca la Pilar de cal Centro [pi'la ðe 'kal 'sentro] 5; cal Manuel del Perxe [ma'nwel del 'pɛrtʃe] 5; ca la Raimunda de les mitges [raj'munde ðe lez 'midʒes] 5;¹⁴ ca l'Evaristo de cal Quiquet del Sastre [eβa'risto ðe 'kal ki'ked del 'sastre] 5; cal Manuel de cal Pare Ramon [ma'nwel de 'kal 'pare ra'mon] 5; ca la Rossita de l'Amadeo [ro'site ðe l amaðeo] 5; cal Josep la Costa [dʒu'zeb la 'kɔste] 6; cal Jaume el Mas [dʒawme 'mas] 6; cal Pere la Pubilla [pɛre la puβi'le] 6; ca la Rosa la Tecla [rɔze la 'tegle] 6; ca la Francisqueta el Xorropico [fransis'kete ʎ tʃoro'piko] 6; ca la Marieta el Robertet [mari'ete l roβertet] 6; cal Pere la Lluïcia [pɛre la 'lusie] 6; ca l'Adela el Saus [aðele l 'saws] 6; ca la Rosa l'Amigó [rɔze l ami'yo] 6; cal Blai la Càndia ['blaj la 'kandie] 6; cal Quico el Fuster [kiko l fuste] 6; cal Valentí el Capser [balen'ti l kap'se] 6; cal Pere el Farinero [pɛre l fari'nero] 6; ca la Rosa el Vellet [rɔze l βe'ʎet] 6; ca la Maria el Pauet [ma'rie l pa'wet] 6; ca la Rosa l'Evaristo [rɔze l eβa'risto] 6; cal Peret la Susana [pe'red la su'sane] 6; ca la Rosa l'Eugènia [rɔze l ew'zenje] 6; ca la Rosa el Coniller [rɔze l koni'le] 6; cal Domingo el Capser [do'miŋgo l kap'se] 6; ca la Lluïsa el Carroll [lu'ize l ka'roʎ] 6; ca l'Isidro el Mas [i'ziðro l 'mas] 6; cal Quico l'Agustí ['kiko l aɣusti] 6; cal Domingo el Pepo [do'miŋgo l 'pepo] 6; ca l'Amadeo el Baster [amaðeo l βaste] 6; cal Domingo el Pepo Antic [do'miŋgo l 'pepo n'tik] 6; cal Daniel i la Lluïsa Inglesos [da'njel i la lu'ize iŋ'glezos] 7; ca la Lídia i la Felicitat [liðie j la felisi'tat] 7; ca la Carme i el Joan ['karme j ʎ dʒu'an] 7; cal Miquel i la

⁹ L'origen del prenom *Fede-Mont* l'hem de buscar en els noms dels propietaris. Aquest prenom s'ha format a partir de la unió de les dues primeres síl·labes del nom de l'amo de la casa, Federico, i de la primera síl·laba del nom de la seva dona, Montserrat. En tot cas, aquest nom de casa és de creació pròpia de la mateixa família i no pas donat per la col·lectivitat.

¹⁰ L'adjectiu *covera* fa referència a la dona que hi vivia, "que sempre rondava per les coves" (*La Vilella Baixa*, 13, 18).

¹¹ "La parla popular va fusionar ambdós renoms i va acabar pronunciant *cal Pelintorn*." (*La Vilella Baixa*, 2, 6).

¹² *La Rosca* és el nom del restaurant que tenia el Ramon a Barcelona (*La Vilella Baixa*, 2, 7).

¹³ El nom de la casa té l'origen en el fet que abans de construir la carretera cap a Falset, aquesta casa del carrer del Riu formava un *perxe* amb tres altres cases del carrer Gardeny. (*La Vilella Baixa*, 10, 24).

¹⁴ "La Raimunda Ferré, àvia de la Carmina Sabaté, era casada amb el Jaume Masip de cal Barber i era barber d'ofici. Un desgraciat accident d'aquest home va fer que instal·lessin una màquina per fer mitges, d'aquí el nom." (*La Vilella Baixa*, 7, 22).

Leonor [mi'kɛl i la leo'nɔr] 7; ca la Maria i el Jacob [ma'riɛ j ɛ dʒa'kɔp] 7; cal Víctor i la Maria del Carme ['biktɔr i la ma'riɛ ðel 'karme] 7; cal Rafel i la Lúdia [ra'fel i la 'liðiɛ] 7; ca l'Enric i la Montse [an'rik i la 'montse] 7; ca la Maria i el Juanito [ma'riɛ j l ɣwa'nito] 7; cal Cristóbal i la Núria [kristo'βal i la 'nurjɛ] 7; ca l'Eduardo i l'Engràcia [eðu'arðo j l an'grasjɛ] 7.

b) Noms de casa basats en noms de cosa

El conjunt de noms de casa basats en noms comuns no és tan extens i variat com el dels prenoms de persona. Majoritàriament aquests sobrenoms tenen com a nucli sintagmàtic el nom de vegetals, però també elements arquitectònics i altres.

Segons l'estructura morfosintàctica podem trobar dos sintagmes diferents:

1. *ca + article + nom* (aquesta és l'estructura majoritària)
2. *ca + article + nom + sintagma preposicional*

En tres dels sobrenoms d'aquest apartat es pot observar que l'article no concorda amb el nom que acompanya sinó segurament concorda amb el primer portador d'aquest renom. D'aquesta manera trobem que l'article singular masculí pot acompanyar un nom femení (p. ex. *cal Prunera*, *cal Porta*), que l'article singular masculí acompanyi un nom plural masculí (p. ex. *cal Gibrells*) o que l'article sigui singular masculí i el nom plural femení (p. ex. *cal Rosetes*).

b.1 Noms de vegetals

Ca l'Oliva [o'liβɛ] 1 (en el parlar de La Vilella Baixa la velar semitancada /o/ en posició inicial és articulada [aw] però en el nom de casa no es produeix aquest fenomen); cal Prunera [pru'nerɛ] 1; ca l'Oliver [oli'βɛ] 1; cal Carroll [ka'roɾɫ] 1; cal Carrollet [karo'ɾɛt] 1; cal Rosetes [ro'zɛtɛs] 1.

b.2 Noms d'elements arquitectònics

Cal Porta [pɔr'tɛ] 1; cal Manuel del Perxe [ma'nwɛl del 'pɛrtʃɛ] 2.¹⁵

b.3 Altres noms de cosa

Cal Gibrells [dʒi'βrɛɫtʃ] 1; ca la Màquina ['makine] 1; cal Xorrac [tʃo'rak] 1; cal Xabet [tʃa'βɛt] 1; ca la Xabeta [tʃa'βɛtɛ] 1.

c) Noms de casa basats en noms d'ofici

Hi ha molts sobrenoms de casa que estan basats en noms d'oficis: activitats professionals relacionades amb la religió, treballs del camp i àmbits relacionats, treballs del sector serveis (aquests són els més abundants) o oficis més "institucionals".

¹⁵ En el mot *perxe* (< PORTĪCU), usual en alguns parlars de la comarca al costat d'altres variants que conserven la velar tònica (*porxo*, *porxe*), la vocal tònica "ha estat canviada en *ɛ* per creuament amb PERTĪCA o amb PERGŪLA", segons Alcover (DCVB, VIII, 507). *Porxe* seria la forma més arcaica, però la variant assimilada *porxo* està documentada també des del segle XIII (DECat, VI, 726). Segons Coromines, l'etimologia de *perxe*, que ell considera mossàrab, és molt més complexa del que exposa Alcover.

Les estructures que poden revestir aquests noms de casa són les mateixes que hem anat trobant en els apartats precedents:

1. *ca + article + nom*
2. *ca + article + nom + nom*
3. *ca + article + nom + sintagma nominal*
4. *ca + article + nom + sintagma preposicional*
5. *ca + article + nom + adjectiu*

c.1 Relacionats amb la religió

Cal Frare [ˈflare] 1 (amb dissimilació de la líquida bategant); cal Monget [moŋˈdʒet] 1; cal Pare Ramon [ˈpare raˈmon] 2.¹⁶

c.2 Treballs del camp i àmbits relacionat

Cal Vaquer [baˈke] 1.

c.3 Treballs del sector serveis i àmbits relacionats

Ca la Ferretera [fareˈtere] 1 (la /e/ en posició pretònica inicial tendeix a obrir-se en [a]); cal Marxant [maɾˈtʃan] 1; cal Sabater [saβaˈte] 1; cal Carter [kaɾˈte] 1; ca l'Adroguer [aðroˈɣe] 1; ca l'Arquer [aɾˈke] 1; cal Costurer [kostaˈre] 1; cal Barrot [baˈrɔt] 1;¹⁷ ca l'Hostaler [ostaˈle] 1; cal Barber [baɾˈβe] 1; ca l'Apotecari [apoteˈkari] 1; cal Baster [baˈste] 1; ca la Botera [boˈtere] 1; cal Farinero [faɾiˈnero] 1; cal Moliner [moliˈne] 1; ca l'Ollé [oˈle] 1; cal Metge [medʒe] 1; cal Boter [boˈte] 1; cal Rellotger [reloˈdʒe] 1 (on s'ha produït una dissimilació consonàntica); cal Forner [foɾˈne] 1; cal Cisteller [sisteˈle] 1; ca l'Espardenyeret [aspaɾdeɲeˈret] 1; cal Sastret [sasˈtret] 1; cal Peó [peˈo] 1;¹⁸ cal Joan Capser [dʒuˈaŋ kaɱˈse] 2; ca l'Albert Sabaté [alˈβer saβaˈte] 2; cal Pere Fuster [ˈpere fuˈste] 2; cal Sastre Solà [ˈsastre soˈla] 2; cal Pere el Farinero [ˈpere l faɾiˈnero] 3; cal Patisser el Coixet [paˈtiːse l koɪˈʃet] 3; ca l'Amadeo el Baster [amaˈðeo l baˈste] 3; cal Ferrer del Coixet [faɾe ðel koɪˈʃet] 4; cal Sastre del Balconet [sasˈtre ðel βalkoˈnet] 4; cal Ferrer de cal Joan Coll [faɾe ðe ˈkaɫ dʒuˈaŋ ˈkoɫ] 4; cal Ferrer del Pont [faɾe ðel ˈpɔn] 4; cal Sastre Coix [sasˈtre ˈkoɪʃ] 5; ca l'Hostaler Vell [ostaˈle ˈβeɫ] 5; cal Farinero Antic [faɾiˈnero nˈtik] 5.

c.4 Oficis institucionals

Cal Guarda [ˈgwarðe] 1;¹⁹ cal Sereno [seˈreno] 1; cal Joan Mosso [dʒuˈam ˈmoso] 2.

d) Noms de casa basats en noms d'animals

Aquest apartat engloba aquells noms de casa que tenen com a nucli sintagmàtic un nom d'animal. A la Vilella Baixa només n'hem trobat documentats dos: ca l'Ànic [ˈanik] (la /e/ del mot *ànec* es pot tancar en [i] en contacte amb una consonant velar en posició àtona final i síl·laba travada), que es tracta d'un sintagma nominal simple (*ca + article + nom*) i cal

¹⁶ El nom de casa *cal Pare Ramon* conviu amb la variant *cal Parramon*, on trobem aglutinats el substantiu i l'antropònim.

¹⁷ Moreu-Rey documenta el sobrenom *Barrot* a Tarragona i el relaciona amb el treball sobre la fusta (*Moreu-Rey 1981, 136*).

¹⁸ “En aquest lloc [a cal Peó] hi havia la casa del peó encarregat de la conservació de la carretera en el tram que li pertocava. Sembla que fou construïda en arribar la carretera per allotjar el peó i la seva família.” (*La Vilella Baixa, 15, 23*).

¹⁹ Sembla que el sobrenom de *cal Guarda* té l'origen en l'ofici de guarda rural. (*La Vilella Baixa, 2, 6*).

Miquel Grill [mi'kel 'ɣriɫ], que es tracta d'un sintagma nominal compost (*ca* + *article* + *nom* + *nom*).

e) Noms de casa basats en atributs físics

La majoria de sobrenoms basats en atributs físics fan referència a trets físics directes de l'home o la dona de la casa. En molts casos, a més, el sobrenom fa ús del diminutiu, que pot aportar-li un matís afectiu. Pel que fa a l'estructura d'aquests sobrenoms, podem trobar:

1. *ca* + *article* + *nom*
2. *ca* + *article* + *nom* + *adjectiu*
3. *ca* + *article* + *nom* + *sintagma preposicional*
4. *ca* + *article* + *nom* + *sintagma nominal*

Cal Xato [tʃato] 1;²⁰ cal Coixet [kojʃet] 1; cal Vellet [be'let] 1; cal Gran [gran] 1; cal Llarg [lark] 1; ca l'Hostaler Vell [osta'leβeɫ] 1; cal Roig [rɔtʃ] 1; cal Roget [rojʒet] 1; cal Ros [ros] 1; ca la Coixeta [kojʃete] 1; cal Joan Gran [dʒu'anj 'gran] 2; cal Josep Maco [dʒu'zeb 'mako] 2; cal Ferrer del Coixet [fa're ðel kojʃet] 3; cal Ros del Bargallonet [roz ðel βaryalo'net] 3; cal Pastisser el Coixet [pasti'se l kojʃet] 4; ca la Rosa el Vellet [rɔze l βe'let] 4.

f) Noms de casa basats en atributs qualificatius

La majoria d'aquests sobrenoms es basen en singularitats del caràcter de la persona que duu el mateix identificador com a renom; alguns poden ser vexatoris i altres elogiosos. Podrien subdividir-se, segons la seva designació semàntica, així: alguns fan referència al caràcter (p. ex. *cal Pere Bonet*²¹ [pere βonet]) o uns altres són gentilicis que assenyalen l'origen del propietari o d'algun membre de la branca familiar (p.ex. *ca l'Húngaro* ['uŋgaro], *ca l'Escocès* [asko'ses], amb obertura de la /e/ en posició pretònica inicial, sobretot en els segments *es-* i *en-*, *ca l'Inglès* [iŋgɫes]).

g) Noms de casa basats en un parentiu

Són molt pocs els sobrenoms referits a parentiu familiar: cal Viudet [biwðet], cal Pubillet [puβi'let] (masculinització de *pubilleta*), ca la Pubilleta [puβi'lete], cal Teto ['teto] (sobrenom que es donaven entre ells els germans d'aquesta casa),²² cal Set Germans ['sed dʒer'mans], ca la Tia Maria de cal Josep Macip ['tie ma'rie ðe 'kaɫ dʒu'zeb ma'sip], cal Pere la Pubilla ['pere la puβi'le], ca la Viuda el Coll ['biwðe l 'kɔɫ].

h) Noms de casa basats en dedicacions constants no professionals

Moreu-Rey (1981, 147) proposa aquest apartat que reuneix els sobrenoms que fan referència a les activitats constants no professionals, és a dir, no directament o indirectament remunerades. A la Vilella Baixa trobem dos exemples de noms de casa que es poden incloure en aquest apartat:

Cal Bailarín [bajla'rin]; al Joan de ca l'Ànic, que va ser propietari d'aquesta casa, se'l coneixia com el *bailarín*, perquè ensenyava a ballar a la gent del poble (*La Vilella Baixa*, 2, 7).

²⁰ Moreu-Rey explica que “els individus amb nas petit no solen crear renom, i queden generalment inclosos en la nominació un xic vaga de *Xato*, *Xata*, *Xatet*, etcètera (arreu molt estès). (*Moreu-Rey 1981*, 72).

²¹ Hauríem d'esbrinar si *Bonet* es tracta d'un cognom o realment fa referència al caràcter. Els informants no ens van poder ajudar en aquest sentit, ja que no recordaven l'origen del nom.

²² *Teto* és la masculinització de *teta* (de *germaneta*). A la Vilella Baixa la forma *teta* encara gaudeix d'una certa vitalitat però la forma *teto* s'està perdent.

Cal Creuetes [kre'wetes]; inicialment, el sobrenom era cal Joan Macip, però la veu popular va canviar el nom pel de cal Creuetes perquè aquesta casa era la que s'ocupava de senyalar l'itinerari del Via Crucis del carrer amb creus (*La Vilella Baixa*, 3, 10).

i) Noms de casa procedents de corònims o topònims

Tal com indica Moreu-Rey (1981, 177), considerem corònims tots els noms genèrics de descripció geogràfica en el sentit més ampli de la paraula; oposats als topònims: noms propis geogràfics.

i.1 Noms procedents de corònims

Ca la Costa ['kɔstə], cal Mas Vell ['maz βeɫ], cal Mas Nou ['maz 'nɔw], cal Mas de les Vinyes ['maz ðe lez βipes], cal Ferré del Pont [fa're ðel 'pɔn].

i.2 Noms procedents de topònims

Ca l'Arbeca [ar'βekə], o a través d'un gentilici com és cal Porrerà [pore'ra] (sembla que hem de buscar l'origen del sobrenom de *cal Porrerà* en el fet que en aquesta casa hi van viure uns descendents del poble prioratí de Porrera).

3.2 Sobrenoms opacs

Després de dividir en apartats tots els noms de casa obtinguts a la Vilella Baixa, en queden alguns que semànticament es fa difícil de classificar, a causa de l'opacitat del nucli del sobrenom. Són els següents:

Cal Pompel [pom'pəl], podria tenir l'origen en *cal Poc pèl* i posteriorment articular-se amb una nasal adventícia?

Cal Flantxo ['flantʃo]

Cal Xorropico [tʃoro'piko]

Cal Sambori [sam'bɔri], podria referir-se al joc conegut a la Vilella Baixa amb el nom de *xarranca*?

Ca l'Embuder [ambuðe], qui fa embuts en parlar, tartamudejar?

Cal Xanguet [tʃaŋ'get], fang que es fa amb la pluja menuda? o peix menut del gènere *Atherina*?

Cal Renoc [re'nɔk], que es podria referir a l'amfibi també anomenat *granota* o a la seva cria.²³

4. Conclusions

El fet que en una població de 213 habitants s'hagin recollit al voltant d'uns 200 noms de casa evidencia el fet que aquests apel·latius, que es refereixen a una família i persisteixen al llarg de generacions, són generalment acceptats i reconeguts per la comunitat (sigui quina sigui la seva forma i contingut) i el seu ús segueix sent viu actualment. Els habitants del poble coneixen les diferents denominacions d'una mateixa casa i les usen alternativament.

El sobrenom d'una casa, que singularitza els membres de tota la família, sovint es converteix en el complement d'un nou sobrenom quan un dels descendents construeix la pròpia unitat familiar i aleshores el sobrenom de la nova casa es forma amb el prenom de qui la forma i el sobrenom de la casa (p. ex. *cal Farinero* > *cal Pere el Farinero*).

L'acumulació de noms de casa en un mateix edifici, cosa freqüent, descriu la història de les cases. La substitució d'un nom de casa per un altre és molt efectiva quan es produeixen traspassos de propietats, especialment quan algú compra una casa. Aleshores la comunitat,

²³ Cubells (2009, 356) i Navarro (1996, 227) recullen la variant *renoc* amb el significat d'amfibi a les poblacions de la Torre de l'Espanyol (Ribera d'Ebre) i a la Fatarella i la Pobla de Massaluca (Terra Alta), respectivament.

per identificar els nous propietaris, canvia el sobrenom de la casa. Aquesta pràctica fa que convisquin en el temps diferents noms per a un mateix habitatge i provoca, també, la regeneració de noms.

Els noms de casa, des del punt de vista formal, poden dividir-se en sintagmes simples (*ca* + *article* + *nom*) i en sintagmes complexos (*ca* + *article* + *nom* + *complement*). Majoritàriament, a la Vilella Baixa el nucli del sintagma és un prenom. S'observa com una pràctica més actual una nova fixació del nom de la casa, quan es tracta d'habitatges de nova construcció, que consisteix a coordinar el prenom dels dos membres de la parella que l'ocupa (p. ex. *ca l'Enric i la Montse*).

Entre els fenòmens morfològics més corrents que han afectat tradicionalment els noms de casa, trobem la feminització (p. ex. *ca la Dominga*), la masculinització (p. ex. *cal Sussino*) o l'ús de plurals (*cal Gibrells*).

A partir de l'anàlisi realitzada també es constata que, en el parlar local, els sobrenoms basats en el cognom són clarament una minoria; al seu lloc es prefereix sempre el prenom. Els noms de casa són peces vives, que s'associen a les persones i, quan desapareixen els membres de la unitat familiar a qui qualificaven, acaben desapareixent els sobrenoms.

Aquest treball constata que en els indrets rurals amb pocs habitants, les persones segueixen designant-se pel sobrenom de la casa, que identifica tots els membres de la unitat familiar. És cert que potser s'ha perdut la vitalitat, l'originalitat i la imaginació en la seva creació i que ara l'estructura formal se simplifica, però això no treu que puguin seguir exercint la seva funció. La convivència entre diferents generacions, estreta en aquest tipus de comunitat, afavoreix en gran manera la perpetuació d'aquests sobrenoms.

5. Bibliografia

- ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de Borja (1926-1969). *Diccionari Català-Valencià-Balear* (DCVB), 10 vol. Palma de Mallorca: Editorial Moll. Versió informatitzada: <http://dcvb.iecat.net>
- AMIGÓ, Ramon (2005). *Espigoladures onomàstiques*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2011). *Onomàstica i llenguatge. De cap a cap del país*. Barcelona: Camí Ral, 32.
- ARBÓS I GABARRO, Santi (2004). *Onomàstica de Fullela (Garrigues)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut Cartogràfic de Catalunya.
- BIETE I FARRÉ, Vicenç (1979). "Toponímia de Cabacers i el seu terme". Dins *Revista Catalana de Geografia*, any II, vol. II, núm.: 5, 6, 7, 8: gener-desembre; p. 19-90.
- COROMINES, Joan (1980-1991). *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- (1990-1996). *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial.
- CUBELLS, Olga (2009). *Els parlars de la Ribera d'Ebre. Estudi geolingüístic*. 2 vols. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- DD.AA. *La Vilella Baixa. Revista cultural i informativa del poble*. La Vilella Baixa: Grup Cultural Llicorella. Núm. 1, 1r. semestre 1998; núm. 2, 2n. semestre 1998; núm. 3, 1r. semestre 1999; núm. 4, 2n. semestre 1999; núm. 6, 2n. semestre 2000; núm. 7, 1r. semestre 2001; núm. 8, 2n. semestre 2001; núm. 9, 1r. semestre 2002; núm. 10, 2n. semestre 2002; núm. 11, 1r. semestre 2003; núm. 12, 2n. semestre 2003; núm. 13, 1r. semestre 2004; núm. 14, 2n. semestre 2004; núm. 15, 1r. semestre 2005; núm. 16, 2n. semestre 2005.
- MANENT, Albert (2003). *Llunari de noms i mots, qüestions d'onomàstica, dialectologia i despoblament del Camp de Tarragona*. Reus: Centre de Lectura.

- MASCARÓ, Jaume (1986). “Antropònims. Usos i funcions”. Dins *Actes del V Col·loqui de la Societat d’Onomàstica a Maó. Butlletí Interior* núm. 26.
- MIRALLES, Joan (1980). “Normes per a l’aplec i l’estudi dels malnoms”. Dins *Actes del V Col·loqui de la Societat d’Onomàstica a Vic*.
- MOREU-REY, Enric (1981). *Renoms, motius, malnoms i noms de casa*. Barcelona: Ed. Millà.
- (1991). *Antroponímia. Història dels nostres prenomes, cognoms i renoms*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- NAVARRO, Pere (1996). *Els parlars de la Terra Alta*. 2 vols. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- (2000). *Aproximació geolingüística als parlars del Priorat*. Albarca, Migdia Serveis Culturals.
- (2000). “Gentilicis, renoms col·lectius i dites tòpiques de la comarca de la Terra Alta”. Dins *Actes del Vint-i-tresè Col·loqui General de la Societat d’Onomàstica (II), Ulldecona, 25/26-X-1997*. Ulldecona: Societat d’Onomàstica, p. 304-312.
- (2010). “«De la glòria en baixa la Munda Culot, la Milagrosa Merla i el vell Panxot.» Intent de sistematització dels renoms de la vila de Tivissa (Ribera d’Ebre)”, en col·laboració amb Joaquim Roset. Dins *Noves aportacions a l’onomàstica garriguenca i catalana*. Juneda: Editorial Fonoll, p. 169-178.
- PLAZA, Carme (1990). *Història de Barberà a través dels noms*. Tarragona: Diputació de Tarragona. Institut d’Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
- ROIGÉ, Dolors (1994). “Antroponímia catalana”. Dins Turull (ed.) (1994): *Introducció a l’onomàstica. Toponímia i antroponímia catalana i general*. Lleida: Institut d’Estudis Ilerdencs, p. 31-51.
- TURULL, Albert (ed.) (1994). *Introducció a l’onomàstica. Toponímia i antroponímia catalana i general*. Lleida: Institut d’Estudis Ilerdencs.
- VENY, Joan (1980). “Antroponímia i lingüística diacrònica”. Dins *Actes del V Col·loqui de la Societat d’Onomàstica a Vic*.

<http://www.enciclopedia.cat>

<http://www.idescat.cat>

<http://www.idescat.cat>

<http://dcvb.iecat.net>

<http://www.onomastica.cat>

Emili Llamas Puig
Universitat Rovira i Virgili
Departament de Filologia Catalana
emili.llamas@urv.cat